

Ганна Іванівна Іванюк,
 доктор педагогічних наук, доцент,
 завідувач кафедри педагогіки і психології
 Педагогічного інституту
 Київського університету імені Бориса Грінченка,
 м. Київ, Україна

УДК 373.018.523]:37.035.3(091)(477)

ПІДГОТОВКА УЧНІВ СІЛЬСЬКИХ ШКІЛ УКРАЇНИ ДО ПРАЦІ ТА ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ (50–60-ті рр. ХХ СТОЛІТТЯ)

В статті освітлені взаємозв'язки между запросами общества и подготовкой учащихся к труду в промышленности, сельском хозяйстве, культурно-образовательной, бытовой сферах и усовершенствованием обучения. Сельская школа в 50–60-х гг. ХХ века достигла значительного прогресса в сравнении с первой половиной ХХ века. Значимым считаем укрепление связей школы с сельскохозяйственным производством, учреждениями культуры; в школах сельской местности значительного уровня достигла исследовательско-поисковая деятельность (конструирование, рационализаторство, техническое моделирование). Положительные достижения могут служить для выработки идей по совершенствованию деятельности современной школы в сельской местности.

Ключевые слова: сельская школа, политехнизация содержания образования, подготовка учеников к труду, техническое творчество, исследовательско-поисковая деятельность.

The article highlights the relationship between the needs of society and preparing students for work in industry, agriculture, culture, education and consumer areas and improvement of education. Rural school in 50-60-ies of twentieth century has made significant progress in comparison with the first half of the twentieth century. Consider important to strengthen ties with the school of agricultural production, cultural institutions; schools in rural areas has reached a significant level of research and search activities (design, innovation, technical modeling). Positive achievements can be used to develop ideas for improving the activity of the modern school in the countryside.

Key words: rural schools, polytechnical education content, training students to work, technical creativity, research and search activities.

Пошук нових підходів до розроблення концепцій та практичного втілення модернізації системи шкільної освіти актуалізує історико-педагогічні студії з окремих проблем навчання, виховання, розвитку учнів. Діяльність сільської школи в історико-педагогічному контексті 50–60-х рр. ХХ століття характеризується як внутрішніми, так і зовнішніми особливостями. До першої групи відносимо зв'язок ЗНЗ зі соціокультурним середовищем, вплив господарської, ментальної культури батьків на формування ціннісних орієнтацій учнів; до другої – соціально значущу мету, завдання щодо освітньої підготовки учнів. Вивчення взаємозв'язків між запитамі суспільства, метою, завданнями, змістово-методичним забезпеченням освітнього процесу уможливило висновок про те, що є актуальним на етапах підготовки молодого покоління до професійної діяльності.

Лібералізація суспільного життя в кінці 50–60-х рр. ХХ століття, суспільний пріоритет щодо економічного, суспільного, культурно-освітнього розвитку українського села зумовили позитивні тенденції розвитку сільського навчального закладу, а саме: сільський навчальний заклад (вперше в радянській системі освіти) розвивався на спільній нормативно-правовій базі. Однак, шкільна мережа формувалася за принципом економічної доцільності, тому сприятливі матеріально-технічні умови мали здебільшого навчальні заклади у селах з великою чисельністю населення.

Суспільна потреба підготовки учнів до професійної та творчої діяльності зумовлена новим поступом, що характерний для радянського простору. Оскільки численність мешканців села в 50–60-х рр. ХХ століття випереджала місто, село розглядалося як постачальник

трудоих ресурсів для промислових міст та центрів, що почали розвиватися (Сибір, Далекий Схід).

Сільська школа досягла значного поступу в окреслених хронологічних межах. Заслужують на увагу здобутки, що мала сільська школа, а саме: навчання на дослідницькій основі; підготовка робітничих кадрів для різних сфер, культурно-господарської діяльності; створення організаційно-педагогічних умов для дитячо-юнацької творчості. Окреслені здобутки становлять інтерес як на науковому, так і практичному рівнях.

Нами використовуються історико-педагогічні студії впливу науково-технічного прогресу для підготовки учнів сільських шкіл України допрофесійної та творчої діяльності (50–60-ті рр. XX ст.).

Завдання сільської школи впливали зі суспільного замовлення: школа – для науково-технічного прогресу; подолання істотних відмінностей між містом та селом (розумовою та фізичною працею) з метою поступового зростання продуктивності праці.

У кінці 60-х років XX ст. державне регулювання промисловості, сільського господарства, освіти та культури визначало «розвій» сільської школи. Крім того, державна стратегія розвитку школи визначалася потребами соціально-економічного розвитку на засадах НТП. Оскільки якість знань учнів не відповідала цим вимогам, значна увага приділялася оновленню змісту навчання з урахуванням новітніх досягнень науки, техніки, культури та потреб виробництва. Посилення складової трудового та політехнічного навчання у змісті загальної середньої освіти, різних видів учнівської творчості визначали тенденції розвитку сільської школи [9, арк. 71, 72].

На часі була підготовка спеціалістів для галузей народного господарств, в тому числі й для села, адже механізація та електрифікація сільськогосподарського виробництва могли успішно здійснюватися за умови наявності необхідних кадрів. Політико-економічні, соціальні чинники визначали пріоритети щодо навчання й виховання учнів сільських шкіл. У руслі економічної стратегії розвитку села школа розглядалася елементом господарських систем (колгоспів, радгоспів). Зміни щодо організаційного та змістового забезпечення ґрунтувалися на партійно-державних вимогах щодо підготовки учнів до професійної, пошукової діяльності в природі, технічної творчості.

Вивчення навчальних планів, програм (з фондів ЦДАВО України) засвідчує урізноманітнення підходів до організації та змістово-методичного забезпечення окреслених вище змін. Нові навчальні плани розроблялися для шкіл різних типів, зокрема, восьмирічних. Значущим показником забезпечення розвитку сільської школи були навчальні плани для середніх загальноосвітніх, вечірніх (змінних) шкіл робітничої та селянської молоді. Навчальні плани для середніх шкіл містили професійно-кваліфікаційну складову змісту навчання. Учні 9–10 (11) класів, окрім загальноосвітньої підготовки, отримували кваліфікацію однієї з поширених спеціальностей (водій, тракторист, слюсар).

лася виробнича практика на пришкольній навчально-дослідній ділянці, фермі, у майстернях [6, арк. 2-20].

Проблеми переходу загальноосвітньої школи на нову структуру та навчальні плани була предметом обговорення на різних рівнях партійно-державного управління. В доповідній записці до Ради Міністрів УРСР з проблем перебудови роботи школи Міністр освіти УРСР І. Білодід так обґрунтовував її актуальність: «здійснення Закону «Про народну освіту» вимагає перебудови змісту та методів навчально-виховної діяльності в школі, наближення її до життя, ... посилення уваги до лабораторних і практичних робіт, до використання в навчальному процесі кіно, радіо, телебачення» [1, арк. 37].

З огляду на зазначену проблему статті, значний інтерес складають диференційовані навчальні плани: для дослідних (з українською мовою навчання) [2, арк. 11], для неповних і середніх шкіл з угорською, молдавською і польською мовами навчання [2 арк. 14]. Зокрема, для дослідної восьмирічної загальноосвітньої трудової політехнічної школи планом передбачалися як загальноосвітня підготовка, що мала на меті засвоєння основ наук (українська, російська мови і літератури, арифметика, алгебра, геометрія, фізика, хімія, природознавство, географія), так і суспільно-знавча: вивчення історії, Конституції СРСР, а також дисципліни естетичного циклу (малювання, музика та співи). Окрім суспільно корисної праці, вводилася навчально-виробнича практика для учнів 1–8 класів (1–4 класи – по 1 год на тиждень, а 5–7– по дві тижневі години) [2, арк. 11]. Виробниче навчання вводилося для шкіл з угорською, румунською та польською мовами навчання, а також для учнів 1–10 класів цих шкіл у навчальний процес уведена суспільно-корисна праця та екскурсії. Українська мова в цих школах не вивчалася [2, арк. 14].

У навчальних планах вагомою була політехнічна компонента змісту загальноосвітньої підготовки учнів: посилювалося викладання креслення, трудового та виробничого навчання. Для дівчат робота в майстернях замінялася домоводством. Обов'язковою була суспільно-корисна праця в сільському господарстві, як обов'язкова форма організації навчально-виховного процесу вводилися навчальні екскурсії [2, арк. 1–2].

Держава опікувалася підготовкою підручників для сільської школи, зокрема для трудового навчання сільськогосподарського спрямування, видання яких регламентувалося інструктивними документами. Планом Міністерства освіти УРСР щодо видання підручників (1960) було передбачено їх випуск для сільської школи [5, арк. 75-76]. Міністерство освіти рекомендувало для сільських шкіл підручники з виробничого навчання для 9–11 класів: «Садівництво» (авт. Кривда), «Овочівництво» (авт. Юхимчук), «Основи механізації і електрифікації сільського господарства» (авт. Зайцев, Ніжинковський), «Основи електротехніки» (авт. Андрієвський, Шапіро), «Автомобіль» (авт. Лаценко та ін.), «Трактори» (авт. Головінський), «Загальне землеробство» (авт. Бунтуш), «Рослинництво»

(авт. Білоніжко, Лесик), «Тваринництво» (авт. Шмаюк) [5, арк. 84].

У документах Республіканської наради активу керівників народної освіти УРСР про завдання по виконанню постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 10 листопада 1968 р. №874 «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої школи» знаходимо підтвердження закріплення нового етапу в розвитку загальноосвітньої школи в УРСР задля «технічного прогресу, подолання істотних відмінностей між розумовою і фізичною працею» [7, арк. 6].

У планах оновлення змісту середньої освіти на засадах науково-технічного прогресу, пріоритетним напрямом у розвитку сільської школи залишалось трудове навчання та професійна підготовка. Нові навчальні плани для шкіл різних типів передбачали політехнічну, загальноосвітню та ідейно-політичну складові. У сільських середніх загальноосвітніх школах з професійною підготовкою в 1966–1967 н.р. здійснювалася підготовка трактористів, рільників, механізаторів, тваринників-механізаторів, садоводів. Наприклад, у Новопокровській середній школі Солонянського району Дніпропетровської області учні 9–10 класів оволодівали спеціальністю столяра, вихователя дошкільної установи, тракториста, піонервожатаго, бібліотекаря [8, арк. 13].

Проводилася експериментальна діяльність з вивчення нового змісту трудового навчання учнів 1–10 класів. Навчальні плани з трудового навчання пропонували як для міських, так і для сільських шкіл. У школах упроваджували факультативні заняття за вибором учнів. Було розроблено стабільні підручники і навчально-методичні посібники. Упровадження технічних засобів навчання сприяло розвитку інтересу учнів до навчання, підвищенню рівня якості знань.

Досліджені нами архівні джерела (Ф. 166, оп. 15, спр. 5425), «Титульні списки середніх загальноосвітніх шкіл республіки з професійною підготовкою на 1966–1967 навчальний рік» розкривають сутність бачення особливостей професійної підготовки учнів сільських шкіл: трактористів, рільників-механізаторів, слюсарів, столярів-станочників, слюсарів по ремонту [8, арк. 12, 13]. Навчально-методичне забезпечення розвитку змісту, форм і методів трудового навчання учнів у контексті суспільних завдань відповідало завданням сільської школи. Необхідно виокремити його особливості: науковість, зв'язок з життям і потребами соціального оточення, доступність, практико-професійна зорієнтованість трудового навчання. На перший план виносилися методи діяльності (активні методи навчання): екскурсія, науковий експеримент на навчально-дослідній ділянці, технічна творчість.

В інформації Раді Міністрів УРСР Міністром освіти УРСР І. Білодідом розвиток матеріально-технічної бази сільських шкіл, наближення «кабінетів, лабораторій і майстерень до сучасного рівня розвитку науки і техніки» означено, як пріоритетне завдання перебудови школи [1, арк. 37].

Вивчення доповідних записок керівних органів освіти, постанов партії та уряду свідчить про системне

державне регулювання розвитку матеріально-технічної бази сільських шкіл з метою забезпечення зв'язку школи з життям, з практикою сільськогосподарського виробництва. У постанові Ради Міністрів СРСР від 30 травня 1961 р. № 487 «Про поліпшення виробничого навчання учнів загальноосвітніх шкіл» містяться критичні зауваження щодо «забезпечення сільських шкіл земельними ділянками і сільськогосподарською технікою» [4, арк. 30]. Ця постанова зобов'язувала Раду Міністрів (союзних республік) «визначити призначення і розміри землі з урахуванням загальних особливостей», затвердити ділянки навчальних і виробничих об'єктів у колгоспах і радгоспах, а також «забезпечити сільські середні школи з виробничим навчанням тракторами, сільськогосподарським малим інвентарем і земельними ділянками» [4, арк. 32].

Значного оновлення зазнали приміщення з трудового навчання. Комбіновані приміщення майстерень з обробки металу та деревини для хлопчиків 5–8 класів замінені окремими столярною та слюсарною майстернями; цей перелік доповнили кабінети з обслуговуючої праці (для дівчат 5–8 класів), майстерні для практикумів у 9–10 класах. В останніх проводили практичні заняття з електротехніки, механізації сільського господарства, рослинництва та тваринництва. У типовому проекті середньої школи передбачалось приміщення навчального гаража на 2–3 автомашини чи трактори.

Організація позанавчальної діяльності учнів, самостійної творчої діяльності учнів також передбачала наявність відповідних приміщень. У малих школах використовували приміщення для груп продовженого дня, у великих середніх школах – приміщення, обладнані для роботи гуртків моделювання, фотографії, радіоелектроніки, авіамоделювання, живопису. В нових проектах шкіл урахували тенденцію до поширення позакласної та позашкільної діяльності. Наприклад, у школах на 20 класів було передбачено приміщення універсального використання площею 110 м², у школах на 40 та 50 класів – комплекс кабінетів для гурткової роботи площею 220–275 м².

У другій половині 60-х років ХХ ст. змістово-методичне забезпечення розвитку сільської школи поєднувало компоненту спільну як для міських, так і для сільських шкіл, які мали забезпечити зв'язок школи з практикою сільськогосподарського виробництва, підготувавши учнів до вибору професії, готовності застосовувати у професійній діяльності здобутки науково-технічного прогресу.

У зв'язку з переходом до восьмирічної обов'язкової освіти проблема розроблення нових навчальних програм набула нової ваги. У звіті Міністерства освіти УРСР Голові Верховної Ради УРСР Д. Коротченку «Про здійснення Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР» [5, арк. 160], уточнено особливості нових навчальних програм, що «передбачають відносно завершений обсяг знань, умінь і навичок з усіх предметів навчального плану, необхідних для одержання

початкової професійної підготовки до діяльності в народному господарстві і для продовження навчання у загальноосвітніх школах, професійно-технічних училищах та середніх спеціальних навчальних закладах» [5, арк. 187]. Нові навчальні плани та програми для восьмирічної школи було розроблено всього за два роки. На перший план у змісті освіти виходило формування матеріалістичного світогляду, комуністичної моральності. Змістилися наголоси з професіоналізації змісту навчання до знаннєвої його частини, засвоєння основ наук та посилення ідеологічно-політичної складової змісту навчання. У сільських школах проводилася експериментальна перевірка нових навчальних програм (у двох школах в Івано-Франківській та двох – в Дніпропетровській області) [7, арк. 169].

В окреслених хронологічних межах сільська школа України виконувала запити суспільства на підготовку кадрів, здатних до ефективної діяльності в умовах науково-технічного прогресу. У поступі сільської школи своєрідним економіко-педагогічним явищем були учнівські виробничі бригади, однак вони суттєво не впливали на розвиток її якісних характеристик. Такі утворення здебільшого були сезонними трудовими об'єднаннями і їх використовували у господарствах як додаткову (допоміжну) робочу силу. Взаємодія між школами та колгоспами, радгоспами не мала правової бази. Допомогу господарств учнівським трудовим бригадам надавали епізодично. Не всі господарства виділяли землю для господарської діяльності бригад. Багато бригад не мали спеціалістів-наставників. Діяльність багатьох бригад обмежувалася літнім періодом. Ці умови не сприяли вихованню справжнього господаря землі. Розвиток матеріальної бази шкіл майже повністю залежав від керівників колгоспів та радгоспів. Слабка державна економічна підтримка трудового виховання учнів сільських шкіл, відсутність адекватного часові нормативного забезпечення їх функціонування спричинили відставання сільськогосподарських знань та вмінь учнів сільських шкіл від потреб науково-технічного прогресу.

Таким чином, підготовка учнів сільських шкіл до професійної діяльності та технічної творчості в умовах реформування політичної, економічної, адміністративної системи впливала з основних завдань розвитку українського села – складової радгоспно-колгоспної системи. Зміни структури, мережі, змістово-методичного забезпечення розвитку сільської школи в означеному руслі відбувались відповідно до потреб суспільства з підготовки кваліфікованих кадрів для сільськогосподарського виробництва, промисловості.

Практико-орієнтована підготовка учнів здійснювалася у процесі вивчення предметів політехнічного та природничого циклів, розширення поля позакласного та позашкільного навчання і виховання. Значна увага приділялася діяльності гуртків технічної творчості, експериментальній діяльності учнів на пришкольніх ділянках, колгоспних фермах, в садах і технічних підрозділах. Зміцнення зв'язків сільської школи з колгоспним виробництвом сприяло розвитку матеріальної бази. Значно розвивалася матеріально-технічна база для гурткової роботи, що забезпечувало умови для залучення учнів до технічної та інших видів творчості. Долучення фахівців сільськогосподарського виробництва до керівництва учнівськими виробничими бригадами, гуртками технічної творчості сприяло розвитку винахідництва і раціоналізаторства в учнівському середовищі.

Позитивні напрацювання сільської школи України в 50–60-х рр. ХХ століття є предметом багатьох наукових досліджень і можуть слугувати для адаптації ефективного досвіду того часу в сучасній освітній простір. Необхідно виокремити проблему підручникотворення, оскільки в окреслений період видавалися підручники для сільської школи, що сьогодні може складати значний інтерес як для науковців, так і для вчителів-практиків. Заслуговує на увагу державна підтримка розвитку сільської школи у контексті підготовки учнів до професійної діяльності та творчості. Інтеграція державних та колгоспно-радгоспних ресурсів уможливила створення належної матеріально-технічної бази для навчання і виховання сільських учнів. Дослідження цих аспектів, виявлення перспективних ідей може у подальшому позитивно впливати на розвиток сучасної сільської школи.

Використані літературні джерела

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 166, оп. 15, спр. 2848, 37 арк.
2. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2895, 21 арк.
3. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2948, 49 арк.
4. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3021, 101 арк.
5. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3045, 207 арк.
6. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3154, 33 арк.
7. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 5387, 327 арк.
8. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 5425, 122 арк.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 1, спр. 1940, 236 арк.